

što su zbog obrane hrvatskoga jezika pojedinci gubili službu ili čak odlazili na robiju, onda je zaista teško povjerovati da je takvima stvarno iskreno stalo do samoga jezika. Očito je da je riječ o nečem drugome. I prilično je jasno što je u pitanju.*

KAŠIĆEVI TRAGOVI U HRVATSKOJ GRAMATICI¹

Branka Tafra

Kao školske gramatike hrvatske su gramatike od samoga početka bile uglavnom normativne. Stoga se preko njih najbolje može iščitavati hrvatska jezična norma i u prošlosti i u sadašnjosti. U jezikoslovnoj je literaturi bilo pokušaja vezivanja starijih opisa gramatičkoga ustrojstva uz dijalekte njihovih autora, ali mnogi dokazi kazuju da takva gledišta nisu točna.

Već je Fran Kurelac prije stoljeće i pol znao da je Bartol Kašić pisao izgrađenim književnim² jezikom. Govoreći o imeničkom genitivu množine, on kaže: "Kašić svojim ritualom što se štampao u Rimu god. 1640-e a i drugom mnogom pisarijom svojom te još slovnicom mnogo je dopomogao da se malo po malo genn. Slovinski po Dalmaciji sasvim zatrli. Imao sam u ruci star ritual što sam ga našao u Praputniku u komu svudaj se nahode genn. Slovinski pak ih je po svojoj prilici Kašić prvi iztriebio" (Kurelac 1852, 169). Koliki je utjecaj gramatičara, vidi se i po ovim Kurelčevim riječima: "Pišemo one koje ušima čujemo: genn. Srbske na *a*, ali bez *h*; pišemo one koje vidismo u Mikalji: bez *h*; i koje nas naučiše Kašić i Della Bella: bez *h*" (isto, 168). "Ni u Mikalje nevidiš Slovinskoga gen. u njegovoj slovnici Talianskoj gdje tumači 'delli capitani' sa 'vojvodâ' i 'delle case' sa 'kućâ' ali prisluhni kad rieči tumači u svomu riečniku kako ih liepo umie: n. p. 'tisućnik, vojvoda od tisuća *junakov*' – 'jaram *zločinac*'..." (isto, 169).

Premda gramatike i rječnici nisu obvezivali, oni su kao jezični priručnici bili mjerilo jezične ispravnosti te su poslužili ujednačavanju i jezične i pra-

* Prigodom proslave 70. obljetnice Tuđmanova rođenja u Društvu hrvatskih književnika 5. lipnja 1992. o Tuđmanovu jeziku govorio je dr. Stjepan Babić. Njegovo kratko izlaganje objavljeno je u Hrvatskoj reviji pod naslovom *Nekoliko napomena o jeziku Franje Tuđmana* (god. 43., br. 2, str. 313.–316.). Taj je članak prenesen i u Babićevu knjigu *Hrvatski jučer i danas*, Zagreb, 1995., str. 195.–200.

1 Ovaj je rad čitan 17. IX. 1999. u Osijeku na Drugom hrvatskom slavističkom kongresu, u sekciji Četiri stoljeća hrvatskoga jezikoslovlja: Bartol Kašić i njegovo vrijeme.

2 Kada se govori o prvim razdobljima naddijalektnoga kulturnoga idioma, upotrebljavat će se naziv književni jezik; kada se on počinje opisivati i normirati, riječ je o počecima standardizacije, a kada se kodificira, kada su njegove norme izgrađene i obvezne u javnoj upotrebi, upotrebljavat će se naziv standardni jezik.

vopisne norme hrvatskoga književnoga jezika. Polazeći od te pretpostavke³, *Institutiones linguae illyricae* Bartola Kašića ne promatraju se samo kao prva hrvatska gramatika nego kao početak jezičnoga normiranja. Kašić je uz izbor dijalektne osnovice za književni jezik, uz opis njegova gramatičkoga ustrojstva dao temelje za kodifikaciju jezične norme. Hrvatski su se gramatičari oslanjali jedan na drugoga, što se vidi i po njihovim brojnim priznanjima, pa se već time potvrđuje kontinuitet i u opisivanju i u normiranju hrvatskoga književnoga jezika. Neka samo nekoliko potvrda pokaže o čemu je riječ.

Šime Starčević (1812, 21) uporište za svoj slovoapis nalazi u svojim prethodnika: Cs pišu "obadva Rélkovicha, Kanixlich, Voltigi, i isti Stulli s' ostalim boljim Iliriáncim".

Babukić (1854, 184) svoj izbor neizjednačenih padežnih oblika u DLI mn. potvrđuje dotadašnjom morfološkom normom: "I svi naši starij slovničari: *Della-Bella, Relković, Lanošović, Appendini*, i novij: *Berlić, prof. Mažuranić* spoznaju razliku u pitanju stojećih padežah."

Mažuranić (1859, 12) o upotrebi znakova za duge slogove kaže da se strogo drži "starih hrvatskih slovničarah", i to "poněšto Kašića 1604; a najvećma Dellabelle 1728". Iako su nakon Kašićeve gramatike prošle čak 124 godine do pojave druge hrvatske gramatike, one Della Belline, prekida nije bilo čak ni do 19. st., što potvrđuju i navedene Mažuranićeve riječi.

Dosad su već istraživana glavna obilježja gramatičke norme do Tome Maretića (Tafra 1995), a ovo je nastavak tih istraživanja. Dio otkrivenih normativnih stalnica možemo iščitati i u današnjim gramatikama, ali je Maretić uzet kao granica između dviju književnojezičnih koncepcija i dviju gramatičarskih škola. U Kašićevim se tragovima u hrvatskoj gramatici vide slična stajališta naših gramatičara o književnom jeziku, podudarne normativne odredbe i podudaran opis jezika koji oni smatraju književnim. Normalno je da je bilo i razlika, riječ je ipak o višestoljetnoj okomici, ali za praćenje izgrađivanja jezične norme bitne su stalnice koje se provlače kroz sve to vrijeme. Sve one neće biti prikazane jer bi to bila velika poredbena studija, ali će i nekoliko primjera sasvim jasno oslikati proces koji je Kašić otvorio svojim jezikoslovnim i liturgijskim knjigama.⁴

Izbor dijalektne osnovice i normativna načela

Često citirani predgovor Kašićevu *Ritualu rimskomu* zapravo je osnovno standardološko načelo hrvatskoga jezika: svi su hrvatski organski idiomi mo-

3 Još nije dovoljno istraženo koliko su književnici svojim jezikom utjecali na jezikoslovce u njihovu opisu književnoga jezika, a koliko je taj utjecaj išao u obratnom smjeru.

4 Veliko značenje *Rituala rimskoga* za povijest hrvatskoga književnoga jezika Babić je (1995) sazeo u 17 teza.

gući izvori jezičnoga posuđivanja u standardni jezik. Supostojanje starijih i novijih oblika te istoznačnih oblika i leksema bilo je pravilo, a ne slučajnost. Primjera je u cijeloj književnojezičnoj okomici bezbroj, a Kašićev jezik ilustriraju primjeri kao što su čakavski s jakom vokalnošću *vazeti* uz štokavski prijedlog *u, s' manom* uz štokavski *sa mnom, imal i imao...*, pa na kraju kao simbol toga miješanja: *što i ča*.

Uz jezične crte koje se prepoznaju kao sinkronijske u razvoju hrvatskoga jezika redovito se u pisaca nalaze i one koje pripadaju njegovoj povijesti, npr. u Kašića brojevi *jedanadeste, petsat*. Riječ je o oslonjenosti na pisanu tradiciju, koja postaje uzorom višega stila. Tragova starijega stanja nalazi se u mnogih pisaca, čak i crkvenoslavenizama još u 19. stoljeću, primjerice u jeziku Frana Kurelca (usp. Lukežić 1996).

Unatoč bogatoj vremenskoj i prostornoj jezičnoj raslojenosti oblikovala se svijest da postoji viši oblik jezičnoga izražavanja, "oblik govorenja koji je najboljemu najbliži", kako bi Kašić rekao (Katičićev prijevod, 1981, 41), i koji najbolje odražava "duh jezika iliričkoga", kako bi Starčević (1812, 34) rekao (nije G mn. *noguh, rukuh, nego nogah, rukah*).

Opravdano se postavlja pitanje može li se postojanje sinonimnih gramatičkih nizova u kojima su čakavski i štokavski oblici ili noviji i stariji štokavski oblici proglasiti jezičnom normom kada se zna da je normiranje upravo izbor među postojećim mogućnostima. Dva su glavna argumenta za tezu da je riječ o jezičnom normiranju. Prvi je što je gramatička i leksička sinonimija obilježila cijelu povijest hrvatskoga književnoga jezika, pa je kao stalnica postala normom, a drugi je što i danas postoje, doduše drugoga porijekla, ali postoje sinonimni oblici, npr. D jd. *snagi/snazi*, G mn. *naranača, naranča, naranči*, aorist *htjedoh/htjeh/hotjeh* itd. U Kašića, kao i u drugih, organska je osnovica književnoga jezika jednostavno bila šira nego što ju mi danas shvaćamo.

Nije ipak sve dopušteno; uvijek se znalo što ide u književni jezik, a što ne ide. Naime, Kašić nije počinjao od početka. Na više mjesta pokazuje da u tadašnjoj književnoj praksi postoji neki uzus, pa on od nekoliko mogućnosti radi izbor, zapravo normira. Takvo se stajalište pri pažljivu istraživanju može naći čak i u gramatikama koje su pune dijalektnih i poredbenih slavenskih podataka, kao što je *Ilirska slovnica* Vjekoslava Babukića.

Model gramatičkoga opisa

U hrvatskoj je gramatici, kao uostalom i u evropskoj općenito, ostao jak utjecaj latinske gramatike. Preko Kašića ušao je ustaljen raspored građe, većina gramatičkih kategorija, ponekad i onih koje hrvatski nema, zatim podjela riječi na osam vrsta, zapravo devet jer su imena obuhvaćala imenice i pridjeve. Tako

je bilo i u Starčevića, Mažuranića, Vebera, ali i u ostalih.

U morfologiju je kod svake vrste riječi uveden opis gramatičkih kategorija svojstvenih toj vrsti (kod Kašića su to atributi). Nasuprot toj metodi stoji Tomo Maretić kao predstavnik drugoga modela u kojemu se morfološki opis svodi na nizanje paradigmi.

Kašić je kao kriterij za razdiobu imenica na tri sklonidbene vrste uzeo nastavak u G jd. Taj je kriterij ostao u gramatikama do kraja 19. st., zatim su ušli drugi kriteriji, najčešće rod, a tek je *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979.) ponovno vratila vrste *a*, *e* i *i*.

Kako je hrvatski jezik u gramatikama opisivan ili na drugom jeziku ili usporedo s drugim jezikom sve do gramatike Šime Starčevića, u njima više-manje prevladava kontrastivna metoda. Tako se i u Kašićevoj gramatici mogu naći uz podatke o hrvatskom jeziku i podaci o latinskom, a nešto malo i o talijanskom, uglavnom u poglavlju o glagolima. Poredbeni su podaci vidljivi na svim razinama, posebice u opisu hrvatskih fonema i grafema koji su specifični upravo za hrvatski jezik, a naravno i u nizanju deklinacijskih i konjugacijskih paradigmi.

Slovopis i pravopis

Pisanje udvojenih samoglasnika za označivanje dugoga sloga i udvojenih suglasnika za označivanje kratkoga sloga sada je i "ozakonjeno" u gramatici. Ono će, uz akcenatske znakove i slovo *h*, ostati sve do 19. st., odnosno do Šime Starčevića⁵ jednim od grafijskih sredstava za označivanje kvantitete, pogotovo kada je bilo potrebno razlikovati istopisne leksičke parove koji su se naglasno razlikovali, kao što je *muka* (brašno) i *mukka* (jad). Sinonimija je obilježila ne samo gramatičku i leksičku razinu nego i slovopisnu. Premda se Kašić zalaže za jednoznačnost grafema, i u njega ima slovopisne sinonimije, npr. pisanje dugoga imeničkoga nastavačkoga sloga u G mn. *voyvódaa* (38), *uitarâ* (29).

Tri naglasna znaka – akut, cirkumfleks i gravis – ostat će inventarom sve do Andrije Torkvata Brlića (1854.), koji uvodi četvrti znak, onaj za kratkosilazni. Posebnost je toga znakovlja što je akutom označivan uglavnom dugi silazni naglasak, a cirkumfleksom dugi uzlazni naglasak. Tek će im Brlić zamijeniti vrijednost, ali će i u Babukića i u Mažuranića ostati onako kako je Kašić obilježavao.

Latinski je slovopis bio polazištem u rješavanju domaćih slovopisnih dvojba, što jasno izriče Starčević protiveći se pisanju francuskoga slova *ç* (21): "Nemoj pak rechi, da su istim nácsínom za nás inostranska latinskà, jère smo ih dávnm obicsajom posvojili" (21).

5 Djelomično će iskoristiti tu mogućnost još neki pisci i u 19. st., npr. Ilija Rukavina u svojoj gramatici za označivanje kratkoga sloga: *očči*, *ušši* (43).

Kašićevo načelo da jedan grafem treba uvijek obilježavati samo jedan fonem bit će uzorom drugim usustavljivačima hrvatskoga latiničkoga slovopisa. Jednaka mišljenja o jednoznačnosti grafema iznosit će i drugi, primjerice Relković (ne valja pisati *pisci* i *gnoj* jer su dvoznačni: *pisci* i *piši* te *gnoj* i *njoj*). Od ponuđenih Kašićevih grafema *s*, *z* za foneme /s/ i /z/, koji su inače bilježeni na razne načine, došli su preko slavonskoga slovopisa do *gajice*, a to znači i do nas.

S druge strane, Kašićevo dvojako pisanje slogotvornoga /r/ dvoslovima *ar* i *er* otvorilo je pitanje koje će ostati neriješeno sve do pred kraj 19. st. Ostat će i običaj da se prijedlozi *s* i *k* pišu s apostrofom, dok Babukić ne objasni da su prijedlozi *k*, *s*, a *a* dobivaju radi "blagoglasja" (tj. eufonije).

Izmiješanost fonološkoga i morfonološkoga načela obilježila je povijest našega pravopisa. Pokazuju to zorno primjeri u Kašića: *otčà, oçčà, oçà* (30) i u Della Belle: *otza, ozza, oza; ozu, occe; ozi* (XIX). Svjestan postojanja tih dvaju načela u hrvatskom pravopisu, Mažuranić postavlja treće "načelo o pravopisu": "Piši onako, kako-te najlakše mogu razumeti, ako ne svi, a ono barem većina onih, za koje pišeš. Dakle: 1. Dèrži se etymologije... donle, dok ona olakšava razumljenje... 2. Dèrži-se blagoglasja... ondè, gdè etymologija smeta razumljenje..." (1859, 28).

Obilježja fonološkoga opisa

Fonemski je inventar u Kašića štokavski. U njemu su fonemi /č/ i /ć/ te /đ/ (*sladyi, blidyi*, 65).

Iako je Kašićev govor ikavsko-ekavski, Kašić izabire najprošireniji, ikavski, i time osnažuje ikavski krak književnoga jezika. Onaj drugi, naporedni, jekavski, često se isprepleće s prvim, što se vidi i u Kašića. U svojoj gramatici u primjeru *tieh* (9) tumači da je odraz dugoga staroga jata jednosložan, točnije da je dvoglas koji se sastoji od poluvokala *i* i *e*. Što se tiče grafije, tj. pisanje dvoslova *ie*, ona će biti toliko tradicionalno jaka, unatoč ilirskoj fazi s "rogatim e", da ćemo ju naći čak i u gramatici vukovca Mirka Divkovića 1890. godine, a u pisaca i početkom ovoga stoljeća. Della Bellin dvoslov *je* drugo je fonološko i slovopisno rješenje koje nam je ostalo u nasljeđe, sve do današnjega dana normativno nesređeno.

Obilježja morfološkoga opisa

Podjelu imenica na vlastite, opće i zbirne Kašić je uzeo od Alvaresa (Katičić 1981), a toj je trodiobi dodao, ne držeći se istoga klasifikacijskoga kriterija i četvrtu skupinu: nepravilne (*anomalum*) ili nejednake (*inaequale*). Veber će ih poslije nazvati nepravilnicima, a riječ je o imenicama koje nemaju sve

kategorije svojstvene toj vrsti riječi ili nemaju potpune paradigme nekih od tih kategorija. To su sva ona odstupanja od pravilnosti koja će naši gramatičari redovito opisivati na kraju svake sklonidbe vrste. Starčević se također drži osnovne trodiobe: *obcinskò, vlastitò* i *sakupivò ime* (13–14), Mažuranić ima *vlastito, obće, skupno* (32), a slijedi ga Veber s istom podjelom (25).

Za određivanje roda imenica Kašić je uveo pokaznu zamjenicu *ovaj, ova, ovo: ovi vittar* (samo u nominativu), jednako i Della Bella: *ovi vjetar*. Premda se na prvi pogled može misliti da je riječ o sintaktičkom određivanju roda, što čine i današnje gramatike, ovdje nije riječ o slaganju imenice i pridjevnice riječi, nego o uvođenju člana, koju je funkciju imala pokazna zamjenica. To Starčević izrijekom i kaže: *ovi* je spol, a žena je ženskoga plemena (14). Tek će Babukić ustvrditi da u "ilirskom" nema "spolnika", tj. člana (1854, 166). Zanimljivo je da je Kašić imao na umu i spol živih bića koje imenice imenuju, određujući da su imenice *sluga* i *vojvoda* muškoga roda, a *vodopija*⁶ i muškoga i ženskoga roda.

Najvidljiviji Kašićev trag u hrvatskoj gramatici uočava se po nejednakom broju padeža u jednini i množini i po preuzimanju ablativa iz latinskoga. Ablativ će ostati do 19. stoljeća, a tek su ilirski gramatičari učvrstili opis sa sedam padeža u oba broja, bez ablativa i s instrumentalom i lokativom, kao posebnostima slavenskoga padežnoga sustava.⁷

U čakavskome je, kao uostalom i u starohrvatskome, za jednosložne i neke dvosložne imenice muškoga roda karakteristična tzv. kratka množina, odnosno bez proširenja osnove infiksom *-ov-/-ev-*. Ona će u hrvatskom književnom jeziku ostati obilježje višega stila. Nalazimo ju u Kašića: *gòlubi* (27), *vitri* (28), u Starčevića: *knezi, knezovi* (28). Mažuranić smatra kraću množinu pravilnom: "Někoje rěči mužkoga spola od jedne i od dvě slovke mogu na dva načina imati višebroj: pravilno i produženo... gòlubi i gòlubovi, sokòli i sokòlovi, vòli i vòlovi, kràlji i kràljevi" (39), slično i Veber (32), a Divković (1890.) navodi: *čiri, druzi, glasi, noži...* (24).

Kašić je u G mn. i u I mn. uz starije nastavke propisao i novoštokavske. Stariji i noviji oblici nalazit će se i u drugih gramatičara, s tim da će neki davati

6 Očito da je riječ o osobi, a ne o biljci. Anićevo određenje te imenice ženskim rodnom sa značenjem muškoga i ženskoga spola lošiji je opis od Kašićeva, pogotovo što se Anićevo određenje odnosi samo na mušku osobu ("onaj tko pije vodu") i što se za biljku ne može reći da je muškoga i ženskoga spola (ta se odredba nalazi u glavi članka i odnosi se na oba značenja). Iz te jedine poredbe Kašićeva i suvremenoga jezičnoga priručnika Kašić nam nakon četiri stoljeća izranja kao istinska jezikoslovna veličina.

7 O padežnom sustavu u pojedinim gramatičara v. Tafra 1993.

prednost novoštokavskima, kao što je učinio Della Bella: neki govore *vjetrov*, ali je bolje *vjetaraa* (XIX), ili poslije Babukić utvrdivši da je od ponuđenih nastavaka za G mn. (-Ø, -ov/-ev, -ah) jedino -ah pravi "ilirski", tj. književni.

Kašićevo normiranje neizjednačenih oblika za DLI mn. bit će jednim od najčvršćih normativnih morfoloških odredaba gotovo 300 godina, a u jezičnoj normi zagrebačke filološke škole jedini pravi odmak od novoštokavske dijalektne osnove. Čak će i Divković 1890. godine davati prednost starijim, književnim oblicima: D mn. *oráč-em* (*oráč-ima*). Sinkretski padeži, po njemu, nisu obilježje književnoga jezika: "U narodnom govoru izjednačili su se s tim padežom (tj. dativom množine, B. T.) lokativ i instrumental množine" (27).

Imenice *mati* i *kći* u Kašića su određene kao anomalije, iako su svrstane u sklonidbu *e* (G *kchiera*, D *kchièri*, 39). Status anomalija zadržat će i dalje, što pokazuje njihovo izdvajanje i smještanje na kraj opisa svih sklonidbenih vrsta (opširnije: Tafra 1993, 90–91).

Morfonologija u bilješkama nakon sklonidbenih uzoraka redovito se nalazi u svim hrvatskim gramatikama. U njima, pa i u Kašića, dolaze neke iste odredbe, na primjer o sibiliziranoj i nesibiliziranoj osnovi u DL jd. imenica vrste *e*: *slugi/sluzi*, *vugi/vuzi*, o palataliziranoj osnovi u vokativu jednine imenica muškoga roda: *sniže*, *dúšce* (29), o nepostojanom *a*: *ogàgn*, *oggnà* (30) itd.

Današnja se upotrebna norma, gramatike su još u vukovskoj normi, vraća u pridjevno-zamjeničkoj deklinaciji na početno, Kašićevo stanje: u GDL jd. muškoga i srednjega roda nema alomorfa, nastavci su samo -oga, -omu, -om. Tako je u Kašića (*sfètoga*, *sfètomu*), Della Belle, Starčevića, Babukića, Mažuranića (ako se ispušta, stavlja se apostrof: *dobrog' otca*, 51), Vebera, pa čak i u Divkovića. Dakle, nema navezaka i razlikuje se nastavak u dativu i lokativu (Tafra 1993, 97–98).

Slično se događa i s promjenom brojeva dva, tri i četiri. Iako su u ovom stoljeću gramatike opisivale sklonidbu tih brojeva, u upotrebi su oni sve češće postajali nesklonjivi, što su gramatike i bilježile: "Takva je upotreba posljedica postupnog nestajanja oblika brojeva i njihova prelaženja među nepromjenljive riječi. U biranom se jeziku daje prednost padežnim oblicima" (HG, 217). Bila bi točnija odredba da su u standardnom jeziku ti brojevi promjenljivi, što bi bilo u skladu s današnjom upotrebnom normom, ali i s odredbama Bartola Kašića i drugih starijih hrvatskih gramatičara.

Osim što je uočio posebnosti hrvatskoga glagolskoga sustava, Kašić je pod utjecajem latinske gramatike u opis glagola uveo i neke kategorije koje hrvatski glagol nema. Taj će se utjecaj protezati sve do kraja 19. stoljeća, a najočitiiji je u višku oznaka za kategoriju načina. Tako su u Kašića načini indikativ, imperativ, konjunktiv, optativ, potencijal, a slično je i u ostalih gramatičara, te je Jagić (1862, 506) konjunktiv usporedio s velikom bolešću jer se "diči i bani po svih slovnica. Zar se zbilja forma *kažem* ili *rečem* promieni i u nas onako, kad

joj se predloži da ili kada, kako od lat. *dico* postaje *ut dicam*?"

Konjugacija je podijeljena na tri vrste prema prezentskim nastavcima: *-am*, *-em*, *-im*, koju će podjelu preuzeti i Karadžić u svojoj *Pismenici*. Tek će Babukić u hrvatsku gramatiku unijeti podjelu glagola na šest morfoloških vrsta, preuzetu od Dobrovškoga. Kategorija vremena u primarnoj podjeli ima oznake za sadašnjost, budućnost i prošlost, a zatim se dalje dijeli na ostale oznake.

Od glagolskih oblika u književnom su se jeziku dugo zadržali participi, koji se u Kašića razlikuju od priloga po naglasku: *tićúcchi* i *tićucchi*, te *tijčàv/sci*⁸ i *tičàv/sci* (130), a u većine ostalih gramatičara po tome što prilozi nisu imali dočetno *-i*, dakle *pišući* i *pišuć*. U atributnoj su se službi sačuvali sve do 20-ih godina ovoga stoljeća (Bašić 1998, 158).

U hrvatskim je gramatikama prije vukovskih bilo više oznaka za futur, u Kašića su to oblici tipa *bit ću*, *budu bio*, *budu biti*, a u Babukića ih ima čak šest, dva prosta i četiri složena oblika (Tafra 1993, 128).

Obilježja sintaktičkoga opisa

Jak je Kašićev utjecaj na sintaktičke opise u starijim hrvatskim gramatikama. Sintaktičkih pravila ima i u morfologiji, što je ostala metodološka boljka gotovo svih naših gramatika, pa i suvremenih. Sam odjeljak o sintaksi u Kašića se sastoji od 13 pravila, koja govore o slaganju, odnosno o dopunama uglavnom u sintagmama. Rečenica kao glavna sintaktička jedinica i sintaktičke kategorije naći će svoje mjesto tek u Babukićevoj *Ilirskoj slovnici*.

Zaključak

Kada se Kašić vrednuje, treba uvijek imati na umu da su njegove zasluge mnogo veće od same činjenice da je on prvi napisao hrvatsku gramatiku. Njegovo je značenje za povijest hrvatskoga standardnoga jezika višestruko.

– Ako standardizacija nekoga jezika počinje izborom dijalektne osnovice, njezinim opisom i propisom, onda te prve faze prepoznamo u Kašića, koji se opredijelio za štokavštinu, koja je kao organski idiom bila najrasprostranjenija i na kojoj se već izgrađivao književni jezik. Tim je svojim izborom Kašić izgradio temelj hrvatskomu standardnomu jeziku.

– Preuzimajući model opisa latinskoga jezika postao je uzorom ostalim gramatičarima u idućim stoljećima. Taj je utjecaj latinske gramatike još i danas naglašen, pa se stoga događa da se u hrvatsku gramatiku uvrštavaju, primjerice, među brojeve dijelni i priložni brojevi *po dva*, *dva puta*..., ili da se govori o

8 Prvi je slog dug.

defektnim glagolima i defektnim imenicima, iako su te, ali i druge vrste promjenljivih riječi u svojoj paradigmatskoj nepotpunosti samo potkategorija (koja ima svoju pravilnost) unutar neke kategorije.

– U gramatičku je normu Kašić uveo sinonimne oblike temeljeći takav izbor na pisanoj tradiciji. Ni ubuduće se pri normiranju hrvatski jezikoslovci neće strogo držati dijalektne osnove standardnoga jezika, koja će biti određena samo načelno (izuzev, naravno, vukovske gramatike).

– Mora se naglasiti da su gramatičari Kašića dopunjavali i ispravljali. Tako su u imenica prepoznali kategoriju živosti te kategoriju vida u glagola, što je Kašić propustio uočiti. No, brojne odredbe ostale su ugrađene u kasnijim gramatikama, pa s pravom, unatoč svemu, možemo govoriti o kontinuitetu hrvatske gramatičke norme i o sustavnom dugotrajnom izgrađivanju jezika koji danas funkcionira kao hrvatski standardni jezik. Stoga je postojanje današnjega hrvatskoga standardnoga jezika rezultat njegova višestoljetnoga razvoja, a ne tek politička odluka novouspostavljene države.

Literatura

- Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, ³1998.
- Babić, Stjepan, 1995: *Hrvatski jučer i danas*, Zagreb.
- Babukić, Vjekoslav: 1854: *Ilirska slovnica*, Zagreb.
- Bašić, Nataša, 1998: Pridjevi na -ći glagolskoga postanja u hrvatskim rječnicima, *Filologija*, 30–31.
- Della Bella, Ardelio, 1728: *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, u rječniku: Dizionario italiano, latino, ilirico, Venezia.
- Divković, Mirko, 1890: *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole*, izdanje treće, Zagreb.
- HG: Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995.
- Jagić, Vatroslav, 1862: Nješto o našem glagolu, u: *Polemike u hrvatskoj književnosti*, kolo I, knj. 2, priredio Ivan Krtalić, Zagreb, 1982.
- Katičić, Radoslav, 1981: Gramatika Bartola Kašića, *Rad JAZU*, 388.
- Kurelac, Fran, 1852: Kako da sklanjamo imena?, *Polemike u hrvatskoj književnosti*, kolo I, knj. 3, priredio Ivan Krtalić, Zagreb, 1982.
- Lukežić, Iva, 1996: Crkvenoslavenizmi u književnojezičnoj koncepciji Frana Kurelca, *Riječki filološki dani*, 1, Rijeka.
- Mažuranić, Antun, 1859: *Slovnica Hèrvatska*, Zagreb.
- Rukavina, Ilija, 1843: *Kroatische Abänderungs= und Abwandlungs= Formen nebst den Regeln der Aussprache und Rechtschreibung*, Trst.
- Starčević, Šime, 1812: *Nova ricsoslovnica iliricska*, Trst.
- Tafra, Branka, 1993: *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb.

Tafra, Branka, 1995: Obilježja hrvatske gramatičke norme do kraja 19. stoljeća, *Filologija*, 24–25.

Veber, Adolfo, 1876: *Slovnica hrvatska*, Zagreb.

Sažetak

Branka Tafra, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

UDK 800.853(091):808.62, znanstveni članak,

primljen 8. 12. 1999., prihvaćen za tisak 9. 12. 1999.

Kašić's Influence on Croatian Grammar

In the Croatian linguistic community, owing to the work of numerous grammarians and lexicographers, the orthographic and language norms were being built for a long time before the official codification of the language standard. Their works were at the same time the description of the language and the measure of language correctness, and they were considered at the time of their occurrence as descriptive as well as prescriptive. Although they didn't oblige anybody, they were language manuals which seemed to unify the written form of the Croatian language. Starting from this assumption, *Institutiones linguae illyricae* by Bartol Kašić is not considered only as the first Croatian grammar, but also as the beginning of the Croatian language standardisation. Kašić, with the selection of dialectal basis for the literary language and with the description of its grammatical structure, gave the basis for the codification of the language standard.

SPORT I ŠPORT U HRVATSKOME

Nataša Bašić

U novijoj povijesti hrvatskoga leksičkoga normiranja teško bi se našao primjer žilavijega natjecanja dviju riječi da izbere standardno mjesto u hrvatskome rječniku no što je to slučaj s riječima *sport* i *šport*. Od samoga početka njihova pojavljivanja u novinstvu i stručnoj literaturi, od 70-ih godina XIX. stoljeća,¹ bivaju jedna uz drugu do danas, odolijevajući jezičnim mijenama i jezičnim politikama.

U standardnim jezicima supostojanje dvaju ili više likova (označilaca) za jedan pojam (označenik) nije nepoznata pojava, dapače nema živoga jezika koji se s tim problemom ne susreće, pa hrvatski u tom smislu ne bi bio nikakav izuzetak. Drugo je pitanje što dvostrukosti, napose pravopisne, leksičke i morfološke, nisu poželjne u standardnome jeziku pa se nastoje ukloniti. Zadatak

1 Prema navodu Ivice Horvatića u članku *Zašto sport i šport u sredstvima javnog priopćavanja?*, *Trenutak sadašnjosti u učenju jezika* (zbornik radova), Zagreb, 1993, str.111.–115., napose str. 113.